

Zarządzanie

Model oczekiwanych strat kredytowych w sprawozdawczości finansowej

Koncepcja i zastosowanie

Maciej Frendzel

Model oczekiwanych strat kredytowych w sprawozdawczości finansowej

Koncepcja i zastosowanie

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Zarządzanie

Model oczekiwanych strat kredytowych w sprawozdawczości finansowej

Koncepcja i zastosowanie

Maciej Frendzel

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2020

Maciej Frendzel – Uniwersytet Łódzki, Wydział Zarządzania, Katedra Rachunkowości
90-237 Łódź, ul. Matejki 22/26

RECENZENT

Stanisław Hońko

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Izabela Baran

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Agencja Reklamowa efectoro.pl

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/SergeyNivens

© Copyright by Maciej Frendzel, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08391.17.0.M

Ark. wyd. 6,7; ark. druk. 7,375

ISBN 978-83-8220-118-5

e-ISBN 978-83-8220-119-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 665 58 63

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział 1	
Koncepcyjne przesłanki ustalania odpisów aktualizujących i tworzenia rezerw w rachunkowości w kontekście ryzyka kredytowego	9
1.1. Pomiar wartości w rachunkowości	9
1.2. Ryzyko i jego uznanie w sprawozdawczości finansowej	15
1.3. Ryzyko kredytowe	20
1.3.1. Ryzyko kredytowe w rachunkowości	22
1.3.2. Pozycje obciążone ryzykiem kredytowym	29
1.3.3. Odzwierciedlenie ryzyka kredytowego w sprawozdaniu finansowym – aspekt koncepcyjny	31
Rozdział 2	
Model oczekiwanych strat kredytowych – kontekst teoretyczny	35
2.1. Model oczekiwanych strat kredytowych a model strat poniesionych	36
2.2. Założenia i oczekiwania jednostki jako podstawa modelu oczekiwanych strat kredytowych (model ECL)	39
2.3. Przedmiotowy zakres modelu	41
2.3.1. Model oczekiwanych strat kredytowych dla ujętych aktywów finansowych	45
2.3.2. Model oczekiwanych strat kredytowych dla zobowiązań i zobowiązań warunkowych	46
2.3.3. Model oczekiwanych strat kredytowych w odniesieniu do zobowiązań do udzielenia pożyczek	48
2.4. Wartość oczekiwana jako podstawa ustalania odpisów na oczekiwane straty kredytowe	50

Rozdział 3

Ustalanie odpisów na oczekiwane straty kredytowe zgodnie z międzynarodowymi regulacjami rachunkowości **53**

3.1. Zasady ustalania odpisów aktualizujących	53
3.2. Niewykonanie zobowiązania	58
3.3. Identyfikacja znacznego wzrostu ryzyka kredytowego	61
3.4. Prawdopodobieństwo niewykonania zobowiązania (PD)	70
3.5. Strata kredytowa	74
3.5.1. Ekspozycja narażona na ryzyko kredytowe	75
3.5.2. Kwoty możliwe do odzyskania	81
3.5.3. Dyskontowanie w procesie szacowania straty kredytowej	84
3.6. Zakres czasowy modelu ECL	86

Rozdział 4

Ujęcie oczekiwanych strat kredytowych **91**

4.1. Aktywa finansowe wyceniane w zamortyzowanym koszcie oraz zbliżone pozycje	91
4.2. Aktywa dłużne wyceniane w wartości godziwej przez inne całkowite dochody	92
4.3. Gwarancje finansowe	95
4.4. Zobowiązania do udzielenia pożyczki	96

Rozdział 5

Wpływ modelu oczekiwanych strat kredytowych na sprawozdania finansowe spółek giełdowych notowanych na GPW w Warszawie **99**

Zakończenie	107
Bibliografia	111
Spis tabel	115
Spis schematów	117

Wprowadzenie

Zasady ujmowania pozycji i transakcji oraz ich wycena dla potrzeb rachunkowości mogą być analizowane w różnym kontekście i z różnej perspektywy. Szczególnym obszarem w tym zakresie są zasady ujmowania i ustalania odpisów aktualizujących aktywów oraz zasady ujmowania i ustalania rezerw, które są zróżnicowane dla różnych zasobów, transakcji i zdarzeń w świetle różnych regulacji. Ujęcie odpisów i rezerw może się wiązać z różnymi celami rachunkowości, w tym sprawozdawczości finansowej, i leżącymi u ich podstaw przesłankami, np. utrzymaniem ładu gospodarczo-ekonomicznego, wsparciem efektywnej alokacji kapitału w gospodarce, ochroną określonych interesariuszy lub grup społecznych itp. Ponadto mogą istnieć różne perspektywy ich uwzględniania, np. przyjęcie perspektywy jednostki sprawozdawczej (jej kierownictwa), jej właścicieli, wierzycieli, uczestników rynku itp.

Problematyka wyceny w rachunkowości była podejmowana przez wielu polskich i zagranicznych autorów w różnym kontekście (zob. np. Hendriksen i van Breda, 2002; Barth, 2006; Hitz, 2007; Nobes, 2001; Riahi-Belkaoui, 2004; Ronen, 2008; Whittington, 2008; Walińska, 2009; Gos, 2011; Gmytrasiewicz, 2009; Gierusz, 2009; Hońko, 2013; Karmańska, 2007; 2009; Sawicki, 2009). Niniejsze opracowanie podejmuje kwestie ustalania odpisów aktualizujących i rezerw w odniesieniu do modelu oczekiwanych strat kredytowych, który jest stosowany od 1 stycznia 2018 r. przez podmioty sporządzające sprawozdania finansowe na podstawie Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej w związku z wejściem w życie MSSF 9 „Instrumenty finansowe”. Model oczekiwanych strat kredytowych wiąże się ściśle z uwzględnieniem w sprawozdaniu finansowym ryzyka kredytowego związanego z instrumentami finansowymi i wprowadza do wyceny element oczekiwań kierownictwa jednostki co do kształtowania się w przyszłości sytuacji makroekonomicznej oraz finansowej kontrahentów.

Na moment złożenia niniejszej publikacji nie są dostępne wyniki badań dotyczących wpływu zastosowania MSSF 9 na sytuację finansową oraz wyniki finansowe jednostek prowadzących działalność gospodarczą w Polsce w kontekście modelu oczekiwanych strat kredytowych. Autorzy podejmujący problematykę instrumentów finansowych sygnalizują istotność przyjęcia MSSF 9 dla podmiotów stosujących

Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) (Czajor, 2011; Rówińska, 2015)¹. Na świecie pojawiają się przede wszystkim analizy dotyczące wpływu MSSF 9 na system rachunkowości banków i ich sprawozdania finansowe w wybranych krajach oraz szacowania określonych parametrów związanych z tym modelem (np. Halilbegovic, Šaković, Arapovic-Omerbegovic i Celebic, 2019; Vanek i Hampel, 2017; Gomaa, Kanagaretnam, Mestelman i Shehata, 2019). Podejmowane przez autorów rozważania nie odnoszą się bezpośrednio do koncepcyjnej analizy rozwiązań MSSF 9 w zakresie ustalania odpisów. Na tej podstawie zidentyfikowano istniejącą lukę badawczą, co dało podstawę do postawienia następujących pytań badawczych:

1. Czy i w jakim zakresie rozwiązania MSSF 9 odnoszące się do modelu oczekiwanych strat kredytowych są spójne z pojęciem ryzyka kredytowego?
2. Czy model oczekiwanych strat kredytowych w zakresie ustalania i ujmowania odpisów aktualizujących jest spójny dla różnych pozycji i transakcji, których dotyczy?
3. Czy zastosowanie modelu oczekiwanych strat kredytowych wpłynęło znacząco na obraz jednostek sprawozdawczych na moment pierwszego zastosowania MSSF 9?

By odpowiedzieć na powyższe pytania, przeprowadzono studia literaturowe, krytyczną analizę regulacji MSSF 9 w zakresie modelu strat oczekiwanych oraz badanie empiryczne bazujące na sprawozdaniach spółek giełdowych. Celem niniejszego opracowania jest prezentacja przeprowadzonych analiz oraz wyników przeprowadzonego badania empirycznego. W kontekście badania empirycznego postawiono dwie hipotezy badawcze:

H1. Zastosowanie modelu oczekiwanych strat kredytowych wpłynęło znacząco na sytuację finansową większości banków notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie (GPW) w Warszawie.

H2. Zastosowanie modelu oczekiwanych strat kredytowych miało ograniczony wpływ na podmioty niefinansowe notowane na GPW w Warszawie.

W celu realizacji postawionych zadań książkę podzielono na pięć rozdziałów. W rozdziale pierwszym zaprezentowano koncepcyjne przesłanki ustalania odpisów aktualizujących i tworzenia rezerw w rachunkowości w kontekście ryzyka kredytowego. Rozdział drugi prezentuje koncepcyjne przesłanki zastosowania modelu oczekiwanych strat kredytowych. W rozdziale trzecim krytycznej analizie poddano parametry stosowane przy szacowaniu oczekiwanych strat kredytowych, ze szczególnym uwzględnieniem spójności metodologicznej ich ustalania. Rozdział czwarty omawia zasady ujęcia odpisów aktualizujących i rezerw na oczekiwane straty kredytowe w sprawozdaniu finansowym. W rozdziale piątym przedstawiono wyniki badań empirycznych oraz zweryfikowano hipotezy badawcze.

1 Na moment przekazania niniejszej publikacji do druku dostępne są wyniki badania próbkowego przeprowadzonego przez P. Czajora (2020), które w znacznym stopniu potwierdzają wyniki badania pełnego przedstawionego w rozdziale piątym.

Rozdział 1

Koncepcyjne przesłanki ustalania odpisów aktualizujących i tworzenia rezerw w rachunkowości w kontekście ryzyka kredytowego

1.1. Pomiar wartości w rachunkowości

Pomiar w szerokim rozumieniu to kwantyfikacja polegająca na porównaniu pewnej własności obiektu z numeryczną skalą¹ (Jarugowa, 1990, s. 15). W zależności od przyjętej skali, przedmiotu pomiaru (obiektu) oraz własności podlegającej ocenie pomiar może przybierać różną formę. Pomiar jest jednym z fundamentów rachunkowości, na co wskazuje wielu teoretyków tej dziedziny w przyjmowanych definicjach (Szychta, 1996, s. 21–23). Spośród różnorodnych form pomiaru (w jednostkach względnych lub bezwzględnych, w jednostkach fizycznych i teoretycznych itp.) w rachunkowości szczególne znaczenie ma pomiar wartości wyrażonej w jednostkach pieniężnych, czyli wycena. O znaczeniu wyceny w rachunkowości może świadczyć wyróżnienie paradygmatu wyceny przez Richarda Mattessicha, który wskazał, że głównym zadaniem rachunkowości jest dokonywanie wyceny (Mattessich, 1985, s. 678, za: Szychta, 2008).

Wycena zasobów, zobowiązań i zobligowań jednostki (w tym wobec właścicieli), a także ich zmian oraz przypisanie wartości do określonych pozycji, zdarzeń i transakcji od dziesięcioleci stanowiły obszar zainteresowania zarówno praktyków, jak i teoretyków rachunkowości. Dyskusje i rozważania wzrastają na sile m.in. w kontekście kryzysów finansowych (kryzys lat trzydziestych ubiegłego wieku, kryzys 2007–2010², kryzys, który może być skutkiem wystąpienia COVID-19), powstawania nowych rodzajów zasobów, zobligowań i transakcji (np. instrumenty finansowe, instrumenty pochodne, wartości niematerialne, kryptowaluty,

1 Istnieją różne skale numeryczne (liczbowe), które w różny sposób mogą odwzorowywać właściwości obiektów lub stanów, np. skala nominalna, porządkowa, przedziałowa czy ilorazowa.

2 Zob. np. Andre, Cazavan-Jeny, Dick, Richard i Walton, 2009.

rozliczanie przejęć przedsiębiorstw itp.), rozwoju rynków finansowych i kanałów przepływu informacji, jak i poszukiwania miar wartości alternatywnych wobec kosztu historycznego, których źródłem może być rynek (np. wartości rynkowe, wartości godziwe) bądź założenia i oczekiwania jednostek gospodarczych.

W kontekście sprawozdawczości finansowej wycena to proces zmierzający do ustalenia kwot pieniężnych, w jakich pozycje uwidocznione w sprawozdaniu finansowym (przede wszystkim w bilansie i rachunku zysków i strat) mają być początkowo ujęte i następnie w nim wykazane. Dla potrzeb sprawozdawczości finansowej przedmiotem analizy może być wycena na moment początkowego ujęcia (czasem określana jako wycena początkowa lub wstępna), wycena w trakcie okresu sprawozdawczego (po początkowym ujęciu – określana czasem wyceną bieżącą i odnoszącą się zazwyczaj do ustalania wartości i ich zmian w trakcie okresu sprawozdawczego, czego przejawem może być np. amortyzacja) oraz wycena na dzień sprawozdawczy (określana jako wycena bilansowa).

Od strony koncepcyjnej analiza i zastosowanie określonych parametrów wyceny wiążą się z różnymi wymiarami kształtującymi system rachunkowości w danym otoczeniu jednostki sprawozdawczej oraz w niej samej. Wśród różnych czynników wpływających na wycenę szczególne znaczenie może mieć rola, jaką odgrywa lub jaką ma odgrywać rachunkowość (sama lub poprzez sprawozdawczość finansową) w społeczeństwie i gospodarce³, historyczne uwarunkowania jej rozwoju, kształt systemu gospodarczo-społecznego, podmiot stosujący rachunkowość, cele sprawozdawczości finansowej (kiedy, komu i dla jakich potrzeb ma dostarczać informacji), podejście kierownictwa do odzwierciedlenia sytuacji podmiotu itp. Przykładowo inne cele rachunkowości (i przez to wyceny) mogą pojawić się w przypadku założenia, że rachunkowość ma się przyczyniać do ochrony wierzycieli lub kontynuacji działalności przedsiębiorstw, a inne, gdy rachunkowość ma być zestawem rozwiązań umożliwiających dostarczenie obiektywnych informacji finansowych określonym użytkownikom tejże informacji. W pierwszym ujęciu nacisk w wycenie może być położony na uwzględnienie konserwatywnych, czy wręcz negatywnych scenariuszy. Wycena przy przyjęciu pesymistycznych założeń może sprowadzać się m.in. do ograniczenia w zakresie ujmowania przychodów/dochodów, ustalania wysokich odpisów aktualizujących czy tworzenia rezerw na wszystkie zidentyfikowane czynniki ryzyka, w wyniku czego jednostka gospodarcza będzie wykazywać niższe zyski i przez to ograniczy możliwości ich dystrybucji⁴.

3 Na temat różnych celów i roli rachunkowości w kontekście podejścia bilansowego i wynikowego zob. Frenzel, 2011a.

4 Innym sposobem ograniczania „wypływu” środków z podmiotów (np. w formie dystrybucji zysków) mogą być definicyjne lub regulacyjne ograniczenia w ujmowaniu przeszacowań aktywów i zobowiązań (w tym z wyceny), np. uznanie w wyniku finansowym jedynie zysków z transakcji zrealizowanych, a nie naliczonych księgowo na dzień sprawozdawczy, uznawanie wyłącznie zysków z transakcji z zewnętrznymi podmiotami (np. brak możliwości uznania zysku na transakcji wniesienia aportu do podmiotu zależnego), a w skrajnych przypadkach

Z kolei przyjęcie innej roli rachunkowości (lub samej sprawozdawczości finansowej) w systemie społeczno-ekonomicznym może wymagać innych zasad wyceny. Przykładowo ukierunkowanie sprawozdawczości finansowej na wzmocnienie efektywności alokacji zasobów w gospodarce z wykorzystaniem mechanizmów rynkowych stawia na pierwszym miejscu potrzeby informacyjne dostawców kapitału, którzy kierując się informacją finansową, podejmują decyzje ekonomiczne w zakresie zamknięcia, utrzymania czy rozwijania dotychczasowych inwestycji lub rozpoczęcia nowych, wymiany lub utrzymania kadry zarządzającej itp. Uwypuklenie roli informacji finansowej w bieżącym podejmowaniu decyzji ekonomicznych daje podstawę do wykorzystania parametrów wyceny odzwierciedlających bieżącą sytuację jednostki (np. aktualne wartości rynkowe) lub ukierunkowanych na przyszłość, a nie na dane historyczne, które mogą być nieaktualne i nieprzydatne dla interesariuszy.

W kontekście pomiaru wartości istotnym kryterium wyboru miar wartości dla poszczególnych etapów wyceny (wyceny początkowej, bieżącej i bilansowej) może być cel wyceny oraz jej perspektywa. Przykładowo możliwa jest wycena pozycji lub zdarzeń przy założeniu oczekiwań kierownictwa jednostki (a więc danego podmiotu sprawozdawczego reprezentowanego przez kierownictwo), wycena z perspektywy rynku (wykorzystanie wartości rynkowych), wycena z perspektywy wierzycieli (jaki majątek pozostałby w przypadku problemów finansowych jednostki na zaspokojenie ich potrzeb i jakie są możliwości generowania przepływów w przyszłości) czy właścicieli jednostki sprawozdawczej (jakie zyski ekonomiczne generuje jednostka oraz jakie są szanse i zagrożenia dla wzrostu zysków i wartości podmiotu sprawozdawczego). W zależności od tego, czego ma dotyczyć informacja finansowa (np. bieżącej sytuacji finansowej jednostki bądź wygenerowanych przez nią wyników), możliwe jest podejście wynikowe lub bilansowe⁵.

Przyłożenie różnych wag do celów sprawozdawczości finansowej oraz roli poszczególnych sprawozdań finansowych w odzwierciedlaniu sytuacji finansowej podmiotu stanowi istotny punkt odniesienia co do wyboru i przyjęcia odpowiedniej (jednej lub kilku) koncepcji wyceny. Problem ten uwidacznia się częściowo na przykładzie Polski, gdzie można zidentyfikować różne rozwiązania w zakresie wyceny dla potrzeb przygotowania informacji finansowej, które są stosowane w zależności od wielkości i rodzajów podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. Najprostsze rozwiązanie to brak odrębnej sprawozdawczości finansowej i możliwość wykorzystania regulacji podatkowych. Podejście to mogą stosować m.in. osoby fizyczne, spółki cywilne i osobowe osób fizycznych, które nie przekraczają ustawowego⁶ kryterium przychodów. Rozwiązanie to cechuje

uznawanie zysków tylko w momencie zrealizowania (zapłaty) określonych pozycji (np. uznawanie zysków z tytułu odsetek w momencie ich zapłaty).

5 Szerzej zob. Frenzel, 2011a.

6 Ustawa o rachunkowości w art. 2 wskazuje, jakie podmioty podlegają jej regulacjom. Oprócz spółek handlowych (i innych jednostek organizacyjnych i prawnych) zapisom ustawy podlegają również osoby fizyczne, spółki cywilne osób fizycznych, spółki cywilne osób fizycznych

się wykorzystaniem miar wartości przewidzianych w regulacjach podatkowych, bazujących głównie na koszcie historycznym, zasadzie memoriału powiązanej z określonymi dokumentami księgowymi⁷ i częściowo zasadzie kasowej (np. w odniesieniu do odsetek).

Drugą grupę podmiotów gospodarczych stanowią te, które podlegają wytycznym ustawy o rachunkowości i w związku z tym podlegają obowiązkowi sprawozdawczości finansowej i stosowania polityki rachunkowości w celu rzetelnego i jasnego przedstawienia sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego (koncepcja *true and fair view* zawarta w art. 4 ust. 1 ustawy o rachunkowości). Ustawa nie definiuje odbiorców informacji finansowej prezentowanej w sprawozdaniach finansowych, koncentrując się na ogólnych i szczególnych zasadach, jakimi powinny się kierować podmioty sprawozdawcze. Rozwiązania ustawowe różnicują podmioty i w zależności od klasyfikacji⁸ wprowadzają zarówno uproszczenia (m.in. w zakresie wyceny), jak i pewne obostrzenia. Przykładem może być zakaz wykorzystania do wyceny aktywów i pasywów wartości godziwej przez jednostki mikro (art. 28a ustawy o rachunkowości) czy możliwość odstąpienia przez jednostki mikro i jednostki małe od zastosowania zasady ostrożności⁹ „przy wycenie poszczególnych składników aktywów i pasywów w zakresie tworzenia odpisów aktualizujących wartość aktywów oraz rezerw na znane jednostce ryzyko, grożące straty oraz skutki innych zdarzeń” (art. 7 ust. 2b) z wyłączeniami wskazanymi w art. 7 ust. 2c. W wyniku tego zastosowanie ustawy o rachunkowości nie gwarantuje, że dwa identyczne podmioty będą stosować te same zasady wyceny. Z kolei określone grupy podmiotów (np. banki, zakłady ubezpieczeń, towarzystwa funduszy inwestycyjnych itp.) mają często specjalne zasady wyceny i sprawozdawczości finansowej określone w aktach wykonawczych do ustawy o rachunkowości.

Trzecią grupę jednostek sprawozdawczych stanowią podmioty stosujące Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej. Należą do niej zarówno

i przedsiębiorstwa w spadku, spółki jawne osób fizycznych, spółki partnerskie oraz przedsiębiorstwa w spadku, jeżeli ich przychody netto ze sprzedaży towarów, produktów i operacji finansowych za poprzedni rok obrotowy wyniosły co najmniej równowartość w walucie polskiej 2 000 000 euro. Pełne dane dotyczące przywoływanych w publikacji aktów prawnych są umieszczone w zestawieniu na końcu tomu.

7 Regulacje podatkowe wykorzystują zasadę memoriału (ujęcie transakcji w momencie jej zajścia, nie zaś w momencie jej płatności), jest ona jednak często powiązana z istnieniem określonych dokumentów księgowych (np. jednostka nie może ująć kosztu do momentu otrzymania dokumentu potwierdzającego transakcję).

8 Dla potrzeb zastosowania regulacji ustawowych można zidentyfikować jednostki mikro, jednostki małe i pozostałe podlegające wytycznym ustawy („normalne”). Co istotne, decyzję o zaliczeniu danego podmiotu sprawozdawczego do grona jednostek mikro lub małych podejmuje organ zatwierdzający (np. zgromadzenie wspólników w przypadku spółki z o.o. bądź sam przedsiębiorca prowadzący działalność gospodarczą), a więc jeden z organów spółki będący użytkownikiem sprawozdań finansowych.

9 Na temat koncepcji ostrożnej wyceny w rachunkowości zob. Hońko, 2008.

jednostki, które z mocy regulacji prawnych¹⁰ obligatoryjnie stosują MSSF (np. banki i jednostki, których papiery wartościowe są notowane na rynku regulowanym jednego z krajów członkowskich UE, w skonsolidowanych sprawozdaniach finansowych), jak i te, które skorzystały z możliwości stosowania MSSF (np. banki i jednostki, których papiery wartościowe są notowane na rynku regulowanym jednego z krajów członkowskich UE, w jednostkowych sprawozdaniach finansowych czy podmioty będące członkami grupy kapitałowej, gdzie jednostka dominująca może stosować MSSF). Regulacje międzynarodowe traktują rachunkowość i sprawozdawczość finansową jako zobiektywizowany system informacyjny ukierunkowany na potrzeby informacyjne dostawców kapitału. Informacje finansowe przygotowywane na podstawie MSSF w formie sprawozdań finansowych i informacji dodatkowej mają być przydatne w podejmowaniu decyzji ekonomicznych, powinny zatem odzwierciedlać relacje, zasoby i zobligowania, biorąc pod uwagę ich istotę ekonomiczną. Standardy międzynarodowe przyjmują podejście bilansowe (koncepcję wartości)¹¹ jako podstawę sprawozdawczości finansowej. Oznacza to, że punktem odniesienia przy przygotowaniu sprawozdania finansowego są aktywa (bieżące zasoby ekonomiczne kontrolowane przez jednostkę w wyniku przeszłych zdarzeń – Ramy koncepcyjne MSSF, 2018, par. 4.3) i zobowiązania (bieżące zobligowanie jednostki do przekazania zasobów ekonomicznych, istniejące jako rezultat przeszłych zdarzeń – Ramy koncepcyjne MSSF, 2018, par. 4.26). Z kolei kapitał własny jest definiowany jako rezydualny udział w aktywach po zaspokojeniu wszystkich zobowiązań (Ramy koncepcyjne MSSF, 2018, par. 4.63). Pozycje wynikowe, takie jak dochody (odpowiednio przychody i zyski) oraz koszty (odpowiednio straty) definiowane są jako elementy pochodne wobec definicji aktywów i zobowiązań – są one określane jako zmiany w aktywach lub zobowiązaniach jednostki inne niż wynikające z transakcji z posiadaczami instrumentów kapitałowych (posiadaczami roszczeń do kapitału własnego) występującymi w roli takich posiadaczy. Konsekwencją takiego podejścia jest konieczność wyboru koncepcji wyceny, które będą się wpisywać w odzwierciedlenie ekonomicznej wartości aktywów i zobowiązań jednostki sprawozdawczej oraz zapewniać dostarczenie przydatnych informacji użytkownikom tejże informacji.

Mimo przyjęcia określonego celu sprawozdawczości finansowej, określenia cech jakościowych informacji wpisujących się w realizację postawionego celu oraz koncepcji sprawozdawczości finansowej, MSSF wykorzystują szeroki wachlarz miar wartości do wyceny różnych pozycji bilansowych, a czasem pozabilansowych. Wiele z tych miar w swojej czystej postaci nie uwzględnia wszystkich zmian

10 Obowiązek sporządzania skonsolidowanego sprawozdania finansowego zgodnie z MSSF przez emitentów papierów wartościowych wynika z rozporządzenia (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości (Dz.Urz. WE L 243 z 11.09.2002, s. 1; Dz.Urz. UE, Polskie wydanie specjalne, rozdz. 13, t. 29 ze zm., s. 609).

11 Szerzej zob. Frendzel, 2011a.

zachodzących w jednostce i jej otoczeniu rynkowym, a także oczekiwań rynku lub jednostki co do generowania w przyszłości korzyści ekonomicznych. Kwestia ta ma szczególne znaczenie w związku z faktem, że zarówno aktywa, jak i zobowiązania definiowane są w odniesieniu do zasobów ekonomicznych, które w MSSF (Ramy koncepcyjne, 2018, par. 4.4) określane są jako prawa (ang. *right*) mające potencjał do generowania korzyści ekonomicznych¹².

Wycena aktywów i zobowiązań w kontekście obowiązujących obecnie rozwiązań rachunkowości MSSF wiąże się w koncepcyjnym ujęciu z pomiarem korzyści ekonomicznych – jednostka, wyceniając aktywa, wycenia bieżące zasoby ekonomiczne utożsamiające prawa mające potencjał generowania korzyści ekonomicznych (wyceniając zobowiązania, jednostka wycenia zobligowania do przekazania zasobów ekonomicznych). Wykorzystanie miar wartości, które nie uwzględniają bezpośrednio wszystkich korzyści ekonomicznych, ich zmian, ryzyka ich realizacji lub oczekiwanych zmian w przyszłości (np. kosztu historycznego¹³, amortyzowanego kosztu historycznego, historycznej wartości godziwej korygowanej o amortyzację¹⁴), powoduje, że w procedury określania wartości muszą być wprowadzone mechanizmy pozwalające na odzwierciedlenie niektórych ze wskazanych elementów. Mechanizmami takimi są m.in. odpisy aktualizujące (określane czasem jako odpisy z tytułu utraty wartości) oraz rezerwy. Odpisy aktualizujące gwarantują, że jednostka nie wykazuje majątku (zasobów/aktywów) w wartościach wyższych niż możliwe do zrealizowania korzyści ekonomiczne. Z kolei ustalenie rezerw pozwala na uwzględnienie zasobów ekonomicznych koniecznych do przekazania (obciążeń ekonomicznych), które powiązane są z określonymi korzyściami.

Zarówno w przypadku miar wartości bazujących bezpośrednio na korzyściach ekonomicznych, jak i miar wartości korygowanych jedynie w określonych okolicznościach do parametru odzwierciedlającego korzyści ekonomiczne (np. wycena w koszcie historycznym korygowanym do wartości odzyskiwalnej lub wartości możliwej do realizacji netto) istotnym problemem jest identyfikacja korzyści ekonomicznych¹⁵ i potencjału ich generowania. W związku z tym, że korzyści ekonomiczne nie są wielkością fizyczną, lecz stanowią formę społeczno-ekonomicznego pojęcia, ich występowanie i pomiar obarczone są niepewnością i ryzykiem.

12 Miarami wartości, które uwzględniają bezpośrednio korzyści ekonomiczne, są m.in. wartość godziwa, wartość możliwa do realizacji netto, wartość użytkowa (ang. *value-in-use*) itp.

13 Na przykład wycena pozycji w odniesieniu do nakładów poniesionych na jej pozyskanie (wycena w koszcie historycznym) nie uwzględnia korzyści ekonomicznych oczekiwanych do zrealizowania z tego składnika – szerzej zob. np. Frenzel, 2011b, s. 104–115.

14 W tym amortyzację wszelkich różnic między wartością początkową a wartością w terminie wymagalności, skutkującą systematycznym podwyższaniem wartości.

15 Korzyści ekonomiczne mogą być identyfikowane w rozmaity sposób, np. przez wpływy ze sprzedaży lub potencjalnej sprzedaży danego składnika, wpływy ze sprzedaży produktów wytworzonych z wykorzystaniem danego składnika, możliwości otrzymania spłaty należności wraz z odsetkami, możliwość wykorzystania składnika do uregulowania zobowiązań, możliwość ograniczenia potencjalnych zobligowań itp.

Niepewność oraz ryzyko związane z wyceną danej pozycji mogą być włączone w różnoraki sposób, przy czym do podstawowych rozwiązań należą:

- włączenie ryzyka i niepewności poprzez procedury weryfikacji wartości pozycji na określony moment (zazwyczaj dzień sprawozdawczy), np. ustalenia zasadności ujęcia odpisu/rezerwy i ich ewentualnego ujęcia;
- włączenie ryzyka i niepewności poprzez uwzględnienie go w kalkulacji korzyści (możliwych do zrealizowania lub koniecznych do poniesienia).

1.2. Ryzyko i jego uznanie w sprawozdawczości finansowej

Niepewność co do bieżącej egzystencji i przyszłości towarzyszy ludzkości najprawdopodobniej od momentu ukształtowania się samoświadomości. Działalność gospodarza w bieżącej formie, uformowana przez wieki postępu cywilizacyjnego, mimo dostępu do szerokiej wiedzy i nowoczesnych technologii, cały czas staje przed problemem braku pewności dotyczącym przyszłego funkcjonowania i przyszłych stanów. Niepewność w biznesie może wynikać z różnych przesłanek, z których najważniejsze wydają się: brak wiedzy co do kształtowania się określonych zjawisk ekonomicznych, społecznych czy naturalnych w przyszłości, brak wiedzy o wszystkich możliwych lub potencjalnych skutkach bieżących decyzji, stanów i zdarzeń, brak dostępu do informacji (pełnych lub częściowych) dotyczących bieżącej i przyszłej sytuacji, które umożliwiłyby podjęcie określonych działań, a także brak odpowiednich narzędzi reakcji na wszystkie możliwe scenariusze, które mogą wystąpić. Analizując różne możliwe warianty stanów lub zdarzeń w odniesieniu do określonej ich własności lub czynnika determinującego oraz dokonując ich pomiaru (w tym możliwości ich zaistnienia) na podstawie posiadanej wiedzy i doświadczeń w odniesieniu do przyjętej skali numerycznej lub jakościowej, dokonuje się pomiaru ryzyka. Ryzyko jest zatem miarą oceniającą możliwość lub prawdopodobieństwo wystąpienia określonych stanów bądź zdarzeń, które nie są pewne¹⁶.

Autorzy zajmujący się ryzykiem (zob. np. Jajuga, 2019, s. 17–20) wyróżniają dwa konceptyjne podejścia do ryzyka. Pierwsze z nich wiąże się z wystąpieniem negatywnych stanów albo zdarzeń dla określonego podmiotu, którego ryzyko dotyczy. W takim ujęciu ryzyko wiąże się ze stanami lub zdarzeniami będącymi

16 W literaturze ekonomicznej można znaleźć wiele definicji ryzyka, co pokazuje, że pojęcie to nie jest w pełni jednoznaczne – zob. np. Jajuga, 2019, s. 17–20; Stefański, 2007, s. 11–18; Huterska, 2010, s. 11–15; Wójciak, 2007, s. 13.

obciążeniem dla jednostki, co w ujęciu finansowo-gospodarczym wiąże się z poniesieniem straty (w tym strat alternatywnych) lub koniecznością podjęcia określonych działań dostosowujących. Drugim koncepcyjnym rozwiązaniem jest uznanie ryzyka za miarę możliwych stanów lub zdarzeń, bez jednoznacznego wiązania ich z negatywnymi następstwami dla jednostki. W tym ujęciu wystąpienie określonego stanu lub zdarzenia w przyszłości, dla którego oceniano możliwość jego wystąpienia, może być zarówno niekorzystna, jak i korzystna (strata lub zysk). W tym ujęciu pojęcie ryzyka ma charakter zobiektywizowany (może mieć wpływ negatywny albo pozytywny). Należy podkreślić, że aby mówić o ryzyku dla danej jednostki, musi się pojawić potencjalny wpływ na ten podmiot w sposób pośredni lub bezpośredni. O wpływie bezpośrednim mówimy wtedy, gdy wystąpienie określonych stanów albo zdarzeń będzie się przekładać bezpośrednio na tę jednostkę gospodarczą. Przykładowo zmiana kursu wymiany walut u podmiotów wykazujących pozycje walutowe oznaczać będzie dla nich określone zyski lub straty. Z kolei wpływ pośredni zachodzi wtedy, gdy zmiana określonego czynnika (wystąpienie określonego zdarzenia lub stanu) spowoduje następstwa dla tego podmiotu w wyniku wpływu innych czynników uzależnionych od czynnika pierwotnego. Na przykład zmiana kursu wymiany waluty może spowodować problemy finansowe kontrahentów jednostki, w wyniku czego mogą oni nie spłacić zobowiązań wobec niej (jednostka nie otrzyma zatem od nich należnych kwot), mimo że sama nie posiada pozycji i nie przeprowadza transakcji w walucie obcej.

Ryzyko towarzyszące działalności gospodarczej może być analizowane w różny sposób i z różnej perspektywy¹⁷. Generalnie ryzyko można dzielić na ryzyko systematyczne dotyczące wszystkich podmiotów w danym otoczeniu (np. na danym rynku) i ryzyko specyficzne, które jest charakterystyczne dla danej jednostki sprawozdawczej i nie dotyczy wszystkich (lub generalnie wszystkich) podmiotów gospodarczych. W zależności od rodzaju prowadzonej działalności, otoczenia zewnętrznego oraz wewnętrznych rozwiązań i uporządkowania jednostka gospodarcza narażona jest na różne rodzaje ryzyka. Przykładowo podmioty prowadzące działalność rolniczą narażone są na ryzyko związane z klimatem (w tym ze zmianami temperatur, opadami deszczu), chorobami roślin/zwierząt, ryzyko rotacji pracowników (w tym ryzyko utraty kluczowego pracownika – ang. *bus factor risk*), ryzyko błędów pracowników, ryzyko operacyjne związane z obsługą roślin/zwierząt, ryzyko rynkowe związane z cenami sprzedaży produktów rolniczych i cenami zakupu materiałów, energii i usług (np. pasz, nawozów, paliw czy energii elektrycznej), ryzyko związane z pożarem, ryzyko związane z uszkodzeniem lub zniszczeniem infrastruktury, ryzyko związane z podatkami, inflacją, ryzyko cyklu gospodarczego, ryzyko finansowe (np. ryzyko płynności przekładające się na ryzyko kontynuacji działalności) oraz wiele innych rodzajów ryzyka.

17 Klasyfikacja ryzyka i jego rodzaje są szeroko dyskutowane w literaturze ekonomicznej – zob. np. K. Jajuga (2019, s. 26–40), W. Żółtowski (2017, s. 28–31).